
ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 4 липня 2022 р.

Прорецензовано: 5 серпня 2022 р.

Прийнято до друку: 20 серпня 2022 р.

e-mail: natadiachuk@gmail.com

kryvoruchkotv@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-14(82)-38-41

Дячук Н. В., Криворучко Т. В. Функціонально-семантична природа категорії каузативності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 14(82). С. 38–41.

УДК: 81'36

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5905-6813>

Web of Science Researcher ID: 57215591087

Дячук Наталія Валеріївна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7473-518X>

Web of Science Researcher ID: M-3644-2016

Криворучко Тетяна Василівна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНА ПРИРОДА КАТЕГОРІЇ КАУЗАТИВНОСТІ

Аналітичні каузативні конструкції найкраще можна описати як розширення простіших типів висловлювань, а не як скорочення більш складних базових структур. Особливо важлива перевага цього підходу полягає в тому, що він пропонує пояснювальний семантичний опис варіації відмінкових знаків, які зустрічаються в каузативних конструкціях та передбачає, що така варіація є систематично пов'язаною із семантикою відмінкових позначок у простих реченнях. В статті окреслено певні теоретичні засади, що чітко роз'яснюють вживання каузативних структур в англійській мові. До уваги представлено різні види передачі значень, а саме словотворчий, лексичний та контекстуальний. Наведено приклади мовою оригіналу та здійснено адекватний переклад українською мовою для ліпшого розуміння функціонування каузальних конструкцій у мовленні. Виявлено, що каузативні конструкції з дієсловами-зв'язками може мати певні типи. Результати порівняльного аналізу каузальних конструкцій з дієсловами-зв'язками в англійській та українській мовах свідчать про відсутність однозначної інтерпретації самої каузативної ситуації, оскільки на її трактування впливають різні внутрішні фактори. здійснивши аналіз специфіки каузальних структур англійських та українських текстів, було з'ясовано, що серед мовних механізмів, що забезпечують процес структурування причинно-наслідкових відношень у них, важлива роль належить каузативним конструкціям, які репрезентують відповідні когнітивні уявлення того, хто сприймає їх.

Ключові слова: каузативна конструкція, семантичне поле, дієслово-зв'язка, граматична структура.

Nataliia Diachuk,

PhD (Psychology), Associate Professor,

Department of the English Language and Applied Linguistics,
Zhytomyr Ivan Franko State University

Tetiana Kryvoruchko,

PhD (Philological Sciences), Assistant Professor,

Department of the English Language and Applied Linguistics,
Zhytomyr Ivan Franko State University

FUNCTIONAL-SEMANTIC NATURE OF CAUSATIVE STRUCTURE

Analytic causative constructions are said to function like extension for simple speech utterances rather than contractions of more complex basic structures. The most beneficial advantage of such approach is that it allows focusing on semantics of causative structures concerning the appropriate context. The article outlines certain theoretical principles that clearly explain the use of causative structures in the English language. Different types of carrying various lexical and grammatical meanings are brought to attention, namely word-forming, lexical and contextual ones. Examples are given in the original language and an adequate translation into Ukrainian is made for a better understanding of the causative structures functioning in speech. It was verified that causative constructions with linking verbs can

fall in certain types. The results of a comparative analysis of causative constructions with linking verbs in English and Ukrainian indicate the absence of an unambiguous interpretation of the causative situation itself, since its interpretation is influenced by various internal factors. After analyzing the specificity of structures with causative meaning of English and Ukrainian texts, it was found out that among the linguistic mechanisms ensuring the process of structuring cause-and-effect relationships in them, an important role belongs to causative constructions, which represent the relevant cognitive representations of the one who perceives them.

Keywords: causative constructions, semantic fields; linking verbs; grammatical structure.

Постановка проблеми. Граматика каузативних конструкцій надихнула не одну когорту вчених у міждисциплінарній лінгвістичній розвідці. Таке ретельне дослідження було мотивоване невичерпною складністю каузативів як у межах однієї мови, так і у сфері перекладу. Крім того вивчення каузативів є фундаментальним для розуміння структури речення в цілому.

Під конструкцією з каузативним дієсловом розуміється будь-яка структура, що має своїм граматичним ядром категорію каузативності, незалежно від характеру семантичної інтерпретації (Coffin, 2009). Оскільки в більшості робіт дієслівна каузативна семантика розглядається в рамках морфологічного і лексичного каузатива, буде **актуально** зупинитися на вивченні особливостей саме аналітичного підходу до вивчення каузативів на матеріалі англійської мови. **Метою** роботи є теоретично обґрунтувати та проаналізувати природу каузативних структур в англійській та українській мовах.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Будь-яке дослідження мови є суттєвим джерелом доказів для виявлення певних концептуальних структур, пов'язаних із причинно-наслідковими зв'язками. Відмінності в репрезентації каузативних відношень можуть мати різну природу у різних мовах. Оптимальним для опису цих багатопланових аспектів представляється класифікація семантичних каузативних типів, що складає методологічну основу даного дослідження та є важливим практичним завданням для подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Семантика категорії каузативності вельми широка, адже в ній переплітаються каузативні, узагальнені, результативні і цільові значення. В загальному розумінні, семантичне значення каузативних конструкцій ґрунтується не тільки на понятті «причинності», а й розглядається як «спонукання» – з точки зору прагматичного підходу. Людина за допомогою мови співрозмовника або групи людей може не тільки передавати свої думки, але і спонукати їх до вчинення певних дій. Вивченню каузативних та пасивних конструкцій присвячена низка робіт вчених, серед яких Т. В. Венкель, С. В. Мінор, О. В. Омеляненко, В. К. Ситнікова, А. Вежицька. Природу та особливості функціонування каузативних та пасивних структур англійської мови також вивчали Л. С. Бархударова, Я. І. Редкер, А. В. Клименко, Т. Р. Левицької та інших.

Виклад основного матеріалу. Основними дієсловами-зв'язками з каузативним значенням в англійській мові є дієслова *let, make, get, have*, а в українській мові – дієслова *дозволяти, робити, давати*. Для повноцінного аналізу каузальних структур необхідно враховувати контекст речення, тому джерелом інформації про каузативні конструкції з дієсловами-зв'язками є речення або мовленнєві висловлювання.

В основі спонукання до дії завжди є соціальний і психологічний фактори. При спонуканні до дії, людина висуває і усвідомлює мету свого вчинку, тобто цей процес являє собою явище логічного і психологічного характеру. Спонукання до дії також залежить від ситуації і умов спілкування, які визначаються наступними моментами акту спілкування:

- а) відносинами між мовцем і адресатом;
- б) відношенням мовця до дії;
- в) залежність адресата від волі мовця;
- г) відсутність залежності у поведінці між мовцем і адресатом (Coffin, 2009).

Важливими чинниками при каузації об'єкта суб'єктом, є умови прохання, статус співрозмовників, їх вік, правила і особливості етикету, властиві даному суспільству і народу.

Каузація може реалізуватися у певних варіантах. Сильний варіант каузування використовується в прямій залежності від статусу учасників каузативної ситуації, де ініціатором (суб'єктом) є старший за званням, положенням або віком. У таких випадках мовці використовують дієслова одного семантичного ряду, що виражають спонукання, наказ, на відміну від інших семантичних полів, що виражають прохання або дозвіл. Інакше кажучи, використання каузативних конструкцій різних семантичних полів обумовлено жанром, контекстом і стилем письмемника (Wierzbicka, 2018).

Категорія каузативності є універсальною типологічною категорією і передбачає різні способи передачі своїх значень (Венкель, 2014).

При словотворчому аспекті пари лексем, які вона утворює, називають каузованою ситуацією і каузальним впливом, внаслідок чого значення слова змінюється через зміну частини мови, до якої це слово відноситься (*increase- to increase, improvement – to improve* : «... Additionally, there is a potential to increase and improve interventions directed at sex offenders and children who are abused...»); «... Крім того, існує потенціал для збільшення та вдосконалення заходів, спрямованих на злочинців і дітей, що піддаються жорстокому поводженню... »;

Лексичний спосіб передачі значень пояснюється протиставленням каузатив-некаузатив: «... Because of the preconceived, presumably negative beliefs that the general population, including potential jurors, holds about sex offenders, it is especially important to persuade individuals who may sit on a jury for a case involving offenses that are sexual in nature... » «... Через упереджене, імовірно негативне переконання, яке дотримується широке населення, включаючи потенційних присяжних, щодо сексуальних злочинців, особливо важливо переконати осіб, які можуть бути членами журі у справі про злочини сексуального характеру.

Існує і контекстуальний спосіб передачі значень: «He told me I could go and see younger children who were seen as trustworthy but incompetent. / He let me go. «Він дозволив мені йти до дітей молодшого віку, які заслугоували великої довіри, але не мали належних знань».

Всі розглянуті приклади свідчать, що основним ядром каузативної конструкції є дієслово.

Відповідно до семантичної класифікації каузативних дієслів (Side, 2004), має місце поділ в смисловому змісті цих дієслів на ставлення до каузації, що виражається константою К (Side, 2014). Каузативні дієслова можуть виражати константу у чистому вигляді або в поєднанні з іншими константами. Залежно від цього, всі каузативні дієслова можна розділити на дві групи:

- 1) службові каузативні дієслова;
- 2) знаменникові каузативні дієслова.

Службові каузативні дієслова висловлюють тільки константу К. До них належать такі дієслова: *let, make, get, have, set, put, give, keep*. Наприклад: «...Results indicated that emotional display had a significant impact on determinations of both credibility and guilt». «...Результати показали, що демонстрація емоцій мала значний вплив на визначення як достовірності, так і провини».

У пропозиціях ці дієслова виконують лексико-граматичну функцію і відрізняються від знаменникових каузативних дієслів тим, являючись засобом оформлення каузативного граматичного значення, вони завжди зберігають своє лексичне значення (Goddard, 2014). Семантична структура знаменникових каузативних дієслів складніша, в порівнянні з семантичною структурою службових каузативних дієслів. Різні мовні явища можуть формувати каузативні конструкції в залежності від результативності каузативного взаємодії, семантики реакції, інтенсивності.

Лінгвокогнітивний підхід в порівняльному дослідженні каузативної ситуації полягає в аналізі способів вираження ситуації причинності шляхом визначення семантичних особливостей дієслів-зв'язок в різних контекстах на матеріалі різних за структурою мов.

Грамматична каузативна конструкція співвідноситься з семантичною каузативної ситуацією. Базова каузативна ситуація складається з простої події, якій каузує інша подія та каузативних відносин між цими подіями (Міно́р, 2014). Каузативного конструкцію можна представити у вигляді моделі, для якої типовим є наявність каузатора, дії-каузативної, об'єкт каузативної і результат каузативної. Її суть можна уявити наступним чином: каузативні і інші ситуації концептуалізуються у вигляді базових ситуацій, що характеризуються динамізмом, в яких одна сила пов'язана певним ставленням з іншою силою. Обидві ці сили мають певну тенденцію до спокою або руху (динамізму). Таким чином, КК з дієсловами-зв'язками є класичний тип каузативної моделі (Міно́р, 2014): одна сила (агоніст), яка прагне до спокою, протиставлена іншій силі (антагоністу), що продовжує опір і змушує агоніста діяти. Результати цього можна представити у вигляді семантичної класифікації.

КК з дієсловами-зв'язками може передбачати певні типи. За ступенем складності і за характером елемента, який актуалізується розрізняються КК, що виражають автономні події, як про результат каузуючої дії (або базову каузативну ситуацію), каузативної події, актуалізацію інструментів каузативної, неавтономної каузативної дії (або авторської каузативної дії), навмисної каузативної дії (або агентивності каузативної). Намір вияву каузативної дії (агентивності каузативної) можна розглядати як найбільш продуктивний тип конструкцій, наприклад: *англ. If anything turns up that has to be done I'll let you fellows do it. (укр. Коли б ти був такий сміливий, ти не дав би своїх дітей продавати панам на печеню)*

За кількістю зв'язків каузативного ланцюга розрізняються КК, що включають актуалізуючі автономні події, дво- і трьох-подієві каузативні ланцюжки. Самі частотні типи каузативних ланцюжків в обох мовах представлені автономними подіями: *англ....the pride... made him thrash the sled-dogs..., укр....ніхто... не схотів зробити її господинею*.

За ступенем безперервності каузативного ланцюга розрізняються КК, що позначають безперервну і переривчасту каузативність ланцюга. Досліджувані тексти обох мов показали, що найбільш продуктивними в англійській та українській мовах є переривчасті ланцюги, наприклад: *And every evening... she made him take me out on the end of a string for a walk, укр. Останні сімдесят років зробили... процес необоротним*.

За ідентичністю перебігу в часі або в просторі каузуючих дій розрізняються КК з протяжно тривалою каузативною і одно-разовою точковою каузативною. Найбільш частотно проявив себе другий тип, а саме з точковою каузативною, наприклад: *англ.... he peered continually, clutching in his hand,...as tick with a heavy stone made fast to the end, укр....тоді й зневіра могла пробратися в душу, але ми не відступили, Шляхтич не дав нам відступити...*

За актуалізації подолання опору і усунення перешкод розрізняють КК з реалізованою каузативною і дозволеною каузативною. В англійських КК переважає дозволена каузативна, наприклад: *англ....I met him a while since telling a rambling tale of a tinker had him destroyed*. В українських прикладах переважаючою була реалізована каузативна: *укр....з'явилася Клементина, мабуть, щоб повідомити про чийсь шлюб, але Кривцун не дав їй дійти до мови, він закрутився довкола дівчини*.

За характером внутрішньої спрямованості можна розмежувати КК із зазначенням на автономну подію і каузативної дії агенса. Однак даний критерій виявився нетиповим для конструкцій з каузативними дієсловами-зв'язками в аналізованих мовах і прикладів не було визначено.

За ступенем самоврядності в середині каузативного ланцюга виділяють КК, що виражають каузативну агенса і спонукують до вияву каузативної (каузативної дії)

Матеріал вибірки виявився насичений прикладами обох типів, наприклад: каузативної агенса (*англ. Maybe it's always pepper that makes people hot-tempered*) і спонукальними каузативними (*англ. By midnight the engineer's lungs and head had been sufficiently cleared of gas fumes to let him relieve Grief..., укр. Кланялась і прохай, щоб не робили кривди дитині*).

Отже, здійснивши аналіз специфіки каузативних структур англійських та українських текстів, було з'ясовано, що серед мовних механізмів, що забезпечують процес структурування причинно-наслідкових відношень у них, важлива роль належить каузативним конструкціям, які репрезентують відповідні когнітивні уявлення того, хто сприймає їх. Аналітичний каузатив більшій мірою характерний для вираження каузативних відношень в англійській мові в зіставленні з українською. Це пов'язано з аналітичним характером англійської та синтетичним характером української мови, в якій переважають лексичні та морфологічні засоби вираження категорії каузативності. Зіставлення КК з дієсловами-зв'язками в таких різноструктурних мовах обумовлено можливістю співвіднесення граматичної каузативної конструкції з семантичною каузативною ситуацією. Дія-каузативна завжди виражена експліцитно, інші елементи можуть бути виражені як експліцитно, так і імпліцитно. Дана модель дозволяє виявити КК з дієсловом-зв'язкою в аналізованих мовах.

Результати дослідження. Результати порівняльного аналізу КК з дієсловами-зв'язками в англійській та українській мовах свідчать про відсутність однозначної інтерпретації самої каузативної ситуації, оскільки на її трактування впливають різні внутрішні фактори.

В каузативних конструкціях з дієсловами-зв'язками, які склали матеріал нашого дослідження, можуть бути зафіксовані всі типи. Однак, як свідчить емпіричний матеріал, різні типи досліджуваних конструкцій характеризуються різною

частотністю. З 27 логічно виділених за 10 критеріями типів в англійській мові зафіксовано 21 тип, в українському – 17 типів.

Найбільша кількість типів в англійському мовою проілюстрували приклади з дієсловом «let», в українській мові конструкції з усіма дієсловами. Більша кількість типів в англійській мові пов'язані з аналізом його граматичної будови. Одна і та ж в порівнянні з українською мовою граматична структура може висловлювати більший набір смислів.

Висновки. Семантика категорії каузативності має складну та багатокомпонентну природу, так як в ній переплітаються каузативні, каузальні, результативні і цільові значення слів. Тому семантичне значення каузативних конструкцій ґрунтується не тільки на понятті «причинності», а й розглядається як «спонукання» мовця до дії. За допомогою цього засобу мовець не лише може ефективною мірою виразити свої думки перед співрозмовниками, але й спонукати до їх до вчинення цих дій. Каузальність має широкі можливості щодо своєї реалізації. Її можна виразити великою різноманітністю спонукальних конструкцій.

Література:

1. Coffin, C., Donohue, J., & North, S. Exploring English grammar: From formal to functional. London: Routledge, 2009.
2. Goddard, C & Wierzbicka, A. Words and Meanings: Lexical Semantics Across Domains, Languages, and Cultures, Oxford University Press, Oxford, 2014.
3. Side R. Grammar and Vocabulary for Cambridge Advanced and Proficiency / Richard Side, Guy Wellman. Harlow, Essex: Longman Group Ltd., 2004. 288 p.
4. Wierzbicka, A. 'A 'Sense of Entitlement' encoded in English Grammar'. Etnolingwistyka, 2018. vol. 30. Pp. 133–143.
5. Венкель Т. В., Павлюк О.О. Посібник з граматики. М. : Академія, 2014. 85 с.
6. Мінор С. В. Англійська мова. Стилий курс граматики. М. : Академія, 2014. 253 с.

References:

1. Coffin, C., Donohue, J., & North, S. Exploring English grammar: From formal to functional. London: Routledge, 2009
2. Goddard, C & Wierzbicka, A Words and Meanings: Lexical Semantics Across Domains, Languages, and Cultures, Oxford University Press, Oxford, 2014
3. Minor S. V. Anhliys'ka mova. Styslyy kurs hramatyky. M. : Akademiya, 2014. 253 s.
4. Side R. Grammar and Vocabulary for Cambridge Advanced and Proficiency / Richard Side, Guy Wellman. Harlow, Essex: Longman Group Ltd., 2004. 288 p.
5. Venkel' T. V., Pavlyuk O.O. Posibnyk z hramatyky. M. : Akademiya, 2014. 85 s.
6. Wierzbicka, A. 'A 'Sense of Entitlement' encoded in English Grammar'. Etnolingwistyka, 2018. vol. 30. Pp. 133–143.